

KARL MARX: İLKSEL BİRİKİM VE BONAPARTİZM

KARL MARX: PREVIOUS ACCUMULATION AND BONAPARTISM

Erol SUBAŞI*

ÖZ

Marx'ın kapitalizm analizi çoğunlukla zor süreçlerini hesaba katmadığı için eleştirilmiştir. Bu bakımdan Marx'ın kapitalizm kavramsallaştırması sanayinin ilerlemesi ve kapitalist ilişkilerin yaygınlaşması ile insanlığın savaşımlardan kurtulacağına dair bir inanç ortaya koyan “endüstriyel toplum tezi” ile ilişkilendirmiştir. Bu çalışmada birbiriyle ilişkili üç argümandan söz edilebilir. Birincisi zorun kapitalizmdeki rolü ile ilgili kafa karışıklığının büyük oranda Marx'ın yönteminin tam olarak anlaşılmasından ileri geldiğidir. Marx, analizini soyut modellerden ya da mekanizmalardan ampirik gözlemlere çevirdiğinde kapitalizmin zor olmadan varlığını sürdüremeyeceğini göstermiştir. İkincisi, kapitalist üretim ilişkilerinin ekonomist olmayan ampirik ve sosyo-politik bir okumasının kapitalizme içkin zor boyutunu ifşa etmede önemli bir rol oynayabileceğidir. *Kapital*'de yer alan ilksel birikim kavramı ile *18 Brumaire*'in merkezi kavramı olan Bonapartizm, liberal toplumsal düzenin salt ekonomi içinden ekonomi tarafından üretilmediğini gözler önüne sermektedir. Üçüncüsü, bir kapitalist toplumsal formasyon, ekonomik, politik, sosyal, ideolojik, kültürel vb. uğrakların karmaşık etkileşimi yoluyla oluşturulmaktadır. Bu süreçler zor-bağımsız

* Arş. Gör. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, erol.subasi@erdogan.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5710-9988>.

* Makale Geliş Tarihi: 28.05.2018
Makale Kabul Tarihi: 23.09.2018

olmak bir yana zorun muhtelif derecelerde kurucu bir rol üstlendiği toplumsal ilişkiler bütününe ifade etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kapitalizm, Zor, İksel Birikim, Bonapartizm.

ABSTRACT

Marx's analysis of capitalism is criticized for not taking the processes of the coercion into consideration. In this regard, Marx's account of capitalism is associated with the "thesis of industrial society" according to which the rise of industry and the propagation of capitalistic relations would end the wars and bring peace to the Humanity. The study has three interrelated arguments. First is that the confusion about the role of coercion in Marx's thought results from the misunderstanding of the Marx's method. When Marx moves from the abstract models or mechanisms into the empirical facts, he shows that capitalism cannot exist without coercion. Second is that a non-economist, socio-political and empirical (re)reading of capitalism would reveal the dimension of coercion which is inherent to capitalism. The concepts of previous accumulation in *Capital* and Bonapartism in *18 Brumaire* reveal that the liberal social order is not reproduced merely by and within the economic domain. Third, a capitalist social formation is created by the complex interaction of economic, political, social, ideological, cultural moments. These processes, being far from coercion-free, represent a total sum of relations in which coercion plays, in various degrees, a constituent role.

Keywords: Capitalism, Coercion, Previous Accumulation, Bonapartism.

GİRİŞ

Kapitalizm ile zor ve savaş arasındaki ilişki genel olarak dışsal bir ilişki olarak görülür. Artık değerın -feodalizmde olduğu gibi- zor yolu ile değil; sözleşme ve gönüllü mübadeleye dayalı olarak ve piyasa dolayımıyla elde edilmesi kapitalizmin ekseriyetle barışçıl bir üretim tarzı olduğuna kanıt olarak gösterilir. Mann (1984: 25)'in "barışçıl kapitalizmin iyimserci teorisi" dediği ve köklerini 19. yüzyıl sosyolojisinde bulan yaklaşım büyük oranda sanayi kapitalizminin yayılması ile militarizmin, savaşların ve zorun insanlığın ufkundan kaybolacağına

dair inançtan beslenmektedir. Örneğin Durkheim endüstri toplumunun aşamalı olarak militarist toplumun yerini alacağına inanıyordu (Shaw, 1984: 4). Bu inancın liberal felsefi temelleri Kant (1991)'ın "Ebedi Barış" düşüncesinde bulunabilir. Kant (1991)'a göre kapitalist mübadele ilişkilerinin küresel çapta gelişimiyle savaşlar "nihai" olarak insanlığın gündeminden çıkacaktır.

Bu noktada bir uyarı yaparak bu varsayımların salt liberaller tarafından değil -bizzat Marx'ın da dâhil olduğu- kimi Marksistler tarafından da paylaşıldığı söylenmelidir. Giddens (1985: 26)'a göre liberal ve Marksist okullar endüstrileşmeyi, ulus ötesi karşılıklı ekonomik ilişkiler neticesinde küresel ölçekte ulus-devletleri bütünleştiren "esas itibariyle barışçıl bir güç" olarak görürler. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse sosyoloji disiplindeki iki önemli akım "fonksiyonel liberalizm" ve Marksizm endüstriyel toplum tüm potansiyelini gerçekleştirdiğinde savaşların yok olacağına dair "endüstriyel toplum tezini" paylaşırlar (Ashworth ve Dandeker, 1987: 2).

Yine örneğin Mann (1987: 55), 19. yüzyıl sosyoloji geleneği içinde liberal ve Marksistlerin geleceğin "barışçıl ve ulusötesi" olacağı şeklindeki inancı paylaştıklarını söyler. Yeni modern-kapitalist toplum, kendinden önceki "feodal, teokratik ya da militarist" toplumlardan farklı olarak içinde fiziki zorun anlamsızlaştığı, yağmanın yerini kârın aldığı, artı değerın salt "ekonomik araçlarla" elde edildiği, bilimin yol göstericiliğinde ilerleyen esas itibariyle endüstriyel bir toplum olacaktır. (Mann, 1987: 55). Öyle ki Mann (1987), söz konusu barışçıl gelecek beklentisini paylaşmaları dolayısıyla liberal ve Marksistleri bir arada "liberal-Marksist okul" olarak adlandırırken karşılıklarına savaşın gelecekte de önemini koruyacağını düşünen "militarist okul"u yerleştirir. Marksizme yöneltilen başka bir eleştiri de Marx ve Marksistlerin savaş konusuna karşı genel olarak kayıtsız kalmış olmalarıdır. 1960 ve 1970'ler boyunca akademide oldukça etkili olan Marksist yaklaşımlar, "kapitalist devlet" üzerine sayısız kitap ve makalenin üretilmesine vesile olmalarına rağmen kapitalist devletin en önemli veçhelerinden biri olan savaş ve savaşa hazırlık konusunda sessiz kalmıştır (Mann, 1984: 27-28).

Marx ve Marksistlerin kapitalizm çözümlemelerinde zor ve savaşın yeterince yer bulmadığı eleştirisi büyük oranda yerindedir. Yine de Marx'ın kapitalizmi tamamıyla zor ve savaş dışı olarak gördüğü eleştirisi sorgulanmaya muhtaçtır. Marx, muhtelif yerlerde kapitalizme içkin zor ve şiddet süreçlerini ifşa etmeyi bilmiştir. Aşağıda Marx'ın kapitalizmi tamamıyla zor dışı görmediğinin örnekleri ortaya konacaktır. Marx'ın kapitalizm analizinin zordan arındırılmış olarak görünmesinin nedeni Marx'ın yönteminde bulunabilir. Marx'ın yöntemi ampirisist ve tümevarımcı değildir. Marx, tikel ampirik gözlemlerden tümellere ulaşmaya çalışmaz. Onun yaptığı şey doğrudan gözlemlenemeyen, muhtelif

ampirik görüngülere yol açan altta yatan bir mekanizmalar bütünü olarak kapitalizmin soyut model olarak inşasıdır. Aksi durumda zor momentlerinin ampirik gözlemlerinden tümevarımcı bir şekilde kapitalizme ulaşmak mümkün olmazdı. Oysa Marx analizini soyut modellerden ampirik görüngülere doğru çevirdiğinde cebri uygulamaları açık bir şekilde gözler önüne sermiştir.

Bu çalışmadaki ana argüman kapitalizmin hiper soyut, formalist ve ekonomist okumalarına karşı ampirik (ama ampirisist değil) ve sosyo-politik okumalarının kapitalizme içkin zor momentlerini ifşa edebileceği yönündedir. Nitekim, Marx'ın kendisinde kapitalizmin cebri boyutu açık bir şekilde bulunabilir. Kapitalizm hiçbir zaman kendi içine kapalı, kendi kendine referansla işleyen ve salt kendi kendine referansla yeniden üretilebilen bir yapı değildir. Kapitalizm ancak daha geniş sosyo-politik ilişkiler bağlamında oluşabilir ve kendini yeniden üretebilir. Bu bakımdan iktisadi ilişkilerin toplumsal, siyasal ve kültürel olanlarla kurduğu karmaşık ve karşılıklı eklemlenme göz önünde bulundurulmalıdır. Salt iktisadi ilişkilerden türetilen ve ona indirgenen kapitalizm teorisi ekseriyetle barışçıl görünmek zorunda kalacaktır.

Bu çalışmada Marx'ın kapitalizmde zor meselesini nasıl ele aldığına dair bir soruşturma yürütülecek. Birinci bölümde Marx'ın zor ve sermaye arasındaki bağlantıyı en açık şekilde ortaya koyan ilksel birikim kavramı ele alınacak. İkinci bölümde Bonapartizm kavramı aracılığıyla toplumsal düzenin zor yolu ile yeniden düzenlenmesi özellikle sosyo-politik mücadelelerin bir yansıması olarak değerlendirilecektir.

1. ZOR VE SERMAYE BİRİKİMİ: İLKSEL BİRİKİM

Marx, Hegelci çerçeve içinde devlet, sivil toplum ve hukuk alanında düşünmenin toplumun bütünsel gerçekliğini anlamak için yetmeyeceği fikrinden hareketle ve Engels aracılığıyla ekonomi-politik üzerine çalışmaya başladı. Böylece, siyasal ve toplumsal olana olan ilgisine bir de ekonomik olan eklendi. *Ekonomi Politîğin Eleştirisine Katkı'nın* 1859 Önsöz'ünde şöyle diyordu:

Araştırmalarım, devlet biçimleri kadar hukuki ilişkilerin de ne kendilerinden, ne de iddia edildiği gibi insan zihninin genel evriminden anlaşılamayacağı, tam tersine, bu ilişkilerin köklerinin, Hegel'in 18. Yüzyıl İngiliz ve Fransız düşünürlerinin örneğine uyarak "sivil toplum" adı altında topladığı maddi varlık koşullarında buldukları, ve sivil toplumun anatomisinin de, ekonomi politîğin içinde aranması gerektiği sonucuna ulaştı (Marx, y.y: 25).

İzleyen süreçte Marx, bir burjuva disiplini olarak gördüğü ekonomi-politiğin kapsamlı bir eleştirisine girişti. Amacı, ekonomi-politiğin temel varsayımlarını-kimilerini kabul ederek- felsefi, ekonomik ve sosyolojik düzeyde çürütmektir. Bu

çalışma açısından Marx'ın ekonomi politik eleştirisinin nirengi noktasını modern kapitalizmin ortaya çıkış sürecini salt ekonomik alanda, ekonominin varsayılan "yasalarına" göre gerçekleşen, piyasa ilişkilerinin dolayimsız sonucu, doğal, kendiliğinden, evrimsel, teknik, teleolojik, barışçıl ya da apolitik bir süreç olarak değil; tersine toplumsal bütünlüğün, ideolojik, ekonomik, hukuki, politik, toplumsal olarak farklı momentlerini yatay kesen, doğal ya da kendiliğinden olmayıp, sosyo-politik iktidar ilişkilerinin devlet dolayımıyla, cebir, tahakküm ve zor içeren politik müdahaleler yoluyla kurulduğu ve ertesinde de zor süreçlerinin hiçbir şekilde tam anlamıyla sahneden kaybolmadığı argümanı oluşturacaktır.

Zorun birikim sürecine içkin olarak değerlendirilmesi Marksizmin salt ekonomist okumalarına karşı önem arz etmektedir. Klasik ekonomi politik ve ekonomist Marksizm yorumları temel bir çıkarımda buluşurlar: Ekonomi, kendi içsel yasalarına göre ideolojik, politik vb. süreçlerden bağımsız olarak işlemektedir. Esasında Marx'ın ve Engels'in yazılarında da bu yorumları haklı çıkaracak ifadeler rastlamak mümkündür. Tüm toplumsal örüntülerin ekonomik alt yapı ilişkilerinin basit birer yansıması olduğu şeklinde özetlenebilecek "alt yapı- üst yapı" modeli *Alman İdeolojisi*'nde, *Felsefenin Sefaleti*'nde, *Ekonomi Politikinin Eleştirisine Katkı*'nin *Önsöz*'ünde, *Kapital*'in üçüncü cildinde, *Anti-Dühring*'in ikinci bölümünde ve Engels'in kimi mektuplarında bulunabilir. Bu temalar daha sonra İkinci Enternasyonal'de basit bir ekonomizme dönüştü. Böylesi bir ekonomik belirlemcilik kabaca ekonomik alanın kendi kendine yeterli olduğu, kendi içsel yasaları uyarınca kendi kendini yeniden ürettiği ve toplumsal dönüşümün yegane belirleyici faktörü olduğunu ima eder (Jessop, 1982: 9–11). Aşağıda Marx'ın *ilksel birikim* kavramının toplumsal bütünü salt ekonomik momente indirgenemeyeceğini gösterdiğini, kapitalist toplumsallaşmanın ekonomik, politik, ideolojik, hukuki vb. momentler arasındaki *olumsal eklemlemeler* ve karmaşık etkileşim, uyarlanma ve eşleşmeler ile anlaşılacağı ileri sürülecektir.

Marx'ın *Kapital*'de ele aldığı en ayrıksı temalardan biri *ilksel birikim* oldu. Zira *Kapital*'in geri kalanı KÜT'ün özgül içsel eğilimlerine ayrılmış görünüyordu. İlksel birikim ise bu yaklaşım ile çelişecek şekilde görünürde ekonomi-dışı ya da öncesi- bir olgu olarak ele alınmıştı. Öncelikle bu bölüm ve çalışmanın bütünü ile ilgili önemli içerimleri olan bir çeviri meselesini açıklığa kavuşturarak işe başlayabiliriz. Marx, Adam Smith'in "stoğun birikimi, [Stok Smithçi terminolojide sermaye anlamına gelmektedir.] doğal olarak iş bölümünden önce [previous] olmalıdır"¹ cümlesindeki "previous" kelimesini Almanca'ya "ursprüngliche" [asıl, orijinal, başlangıç] olarak çevirdi. Bu daha sonra Marx'ın İngilizce tercümanları tarafından İngilizceye "primitive" olarak çevrildi. Böylelikle

¹ Metnin İngilizce orijinali şu şekildedir: "the accumulation of stock must, in the nature of things, be previous to the division of labour..." (Smith, 1976: 277).

İngilizcedeki *previous* [önceki, evvelki] kelimesi Almanca dolayısıyla İngilizce'ye *primitive* [ilkel] olarak geri döndü (Perelman, 2000: 25). İngilizcede çoğunlukla *primitive* olarak kullanılmakla birlikte *original* [asıl, orijinal] ya da *previous* olarak; Türkçede de çoğunlukla İngilizce *primitive accumulation*'dan doğrudan çevrilerek ilkel birikim olarak kullanıldı. Böylesi bir değişikliğin çok bir anlamı olmadığı düşünülebilir. Oysa iki kelimenin teorik çağrışımları bir hayli farklıdır. *Primitive* ya da kimi zaman Türkçe'de kullanıldığı haliyle ilkel kelimesi *kapitalizm öncesi*, mitik bir döneme göndermede bulunur, feodalizmden kapitalizme geçişte olup bitmiş, belirli bir döneme özgü, tek seferlik bir olgu olarak görülür ve bu şiddet dolu dönemin artık geride kaldığını, birikim sürecinin tüm zor süreçlerini dışlayarak barışçıl bir şekilde sürüp gittiğini ilan ederken *previous* ya da ilkel şeklindeki kullanım zorun önemli bir parçası olduğu kapitalist birikim sürecinin, tek seferlik ve tek yerlik bir olgu olmadığını, zorun KÜT'e içkin ve *sürekli* olduğuna dair yoruma açık kapı bırakır. Burada önerilen de kavramın tarihsel, toplumsal ve uzamsal sürekliliğine vurgu yapacak şekilde *ilkel birikim* olarak çevrilmesi gerektiğidir (Neocleous, 2014: 83).

Bütün ekonomi-politiğin en temel sorularından ve başlangıç noktalarından biri servetin kaynağı, insanların nasıl olup da mülk, birikim sahibi ve mülksüz, yoksul olarak ayrıştıklarıdır. “Klasik ekonomi-politikçilerin” ortaya koyduğu şekliyle mülkiyet, zenginlik ve birikimin kaynağı “çocuk kitaplarına özgü” “masallardan” ve “safatalardan” ibarettir. “*İlk günahın teolojide oynadığı rolün aşağı yukarı aynıını, ekonomi politikte ilk birikim oynar*” (Marx, 2011: 686). Klasik ekonomi politikçiler belki de hiç yaşanmamış mitik bir geçmişe referansla mülkiyet eşitsizliğinin kökenleri ile ilgili olarak şöyle bir “hikâye” anlatırlar:

Evvel zaman içinde, bir tarafta çalışkan, akıllı ve her şeyden önce de tutumlu bir seçkinler grubu, diğer tarafta tembel, ellerine geçen her şeyi ve daha fazlasını har vurup harman savuran bir serseriler grubu vardı... Böylece, birinciler zenginlik biriktirdi ve ikincilerin elinde sonunda kendi derilerinden başka satacakları bir şey kalmadı. Ve olanca çalışmalarına rağmen, hala kendilerinden başka satacakları hiçbir şeyleri olmayan büyük kitlenin yoksulluğu ve çalışmayı çoktan bırakmış azınlığın buna rağmen sürekli büyüyen zenginliği işte bu ilk günahla başlar (Marx, 2011: 686).

Ekonomi-politiğin bu naif, “saf” ve “temiz” anlatısının aksine diye ekler Marx (2011: 687):

Gerçek tarihte, en önemli rolü fethin, boyunduruk altına almanın, soygun için insan öldürmenin, kısacası zorun oynadığı bilinir... Gerçekte, ilk birikim yöntemleri her şey olabilir, ama saf ve temiz olmadıkları kesindir.

Marx'a göre "sözde ilksel birikimin" sırrı çalışkan ya da tembel insanların varlığında değil; üreticileri üretim araçlarından ayıran cebri tarihsel operasyonda yatmaktadır. 15. yüzyıldan itibaren kırsal nüfus, Britanya'daki "çitleme operasyonlarında" olduğu gibi devlet erki dolayısıyla zorla mülksüzleştirilmişlerdir (Harvey, 2012: 309). "...Mülksüzleştirilmesinin öyküsü, insanlık tarihine kandan ve ateşten harflerle yazılmıştır" (Marx, 2011: 688). Mülksüzleştirme yoluyla üreticinin üretim aracından kopuşu ve ücretli emeğe dönüşümü sermaye ilişkisini yaratan esas unsurdur:

...Sermaye ilişkisini yaratan süreç, işçiyi kendi çalışma koşullarının mülkiyetinden ayıran süreçten başka bir şey olamaz; bu, bir yandan, toplumsal geçim ve üretim araçlarını sermayeye, öte yandan, dolaysız üreticileri ücretli işçilere dönüştüren süreçtir. Demek oluyor ki, ilk birikim denilen şey, üreticileri üretim araçlarından ayıran tarihsel bir süreçten başka bir şey değildir. Bunun bir "ilk" süreç olarak görünmesi, sermayenin ve sermaye ile uyuşan üretim tarzının tarih öncesi dönemini oluşturmasından ileri gelir (Marx, 2011: 687).

Mülksüzleştirme yoluyla topraklarından edilen insanlar, KÜT'ün şafağında yeni ortaya çıkan toplumsal koşullara uyum sağlamada zorlandılar. Serseri, fahişe, dilenci, ayyaş, kumarbaz vb. olarak hayatlarını sürdürmek zorunda kaldılar. Toplumsal servetin yaratımına katkı sunmayan, yükselen piyasa değerleri ile taban tabana zıt bir yaşam biçimi sürdüren ve bu bakımdan büyük bir toplumsal sorun haline gelen bu gruhun bir şekilde üretken hale getirilmesi gerekiyordu. Bu anlamda klasik ekonomi politikçiler salt saf ekonomik teori ile ilgilenmediler; toplumun zorla da olsa "piyasa-yönelimli" bir şekilde yeniden inşası görevini organik entelektüeller olarak üstlendiler (Perelman, 2000: 2). Bu amaçla, Avrupa'nın büyük bölümünde ama özellikle Britanya'da "tembelliğe savaş" açıldı (Perelman, 2000: 16). Tembel ve yoksul olmakla suçlanan "işçi sınıfının ataları" yasalarla ve şiddetli cezalarla "yola getirilmeye" çalışıldı:

Öte yandan, kendi alışık oldukları hayat tarzından aniden uzaklaştırılan bu insanlar, yeni şartların gerektirdiği disipline hemen uyum gösteremezlerdi. Bunlar, kısmen kendi eğilimlerinin sonucu olarak, kısmen de koşulların zorlamasıyla, büyük ölçüde dilencilere, soygunculara ve serserilere dönüştü. Bu nedenle Avrupa'da 15. yüzyılın sonunda ve bütün 16. yüzyıl boyunca serseriliğe karşı kanlı şiddet yasaları çıkarıldı. Bugünkü işçi sınıfının ataları, düşürülmüş buldukları serserilik ve yoksulluktan sorumlu tutulup cezalandırıldı. Yasa koyucu bunları "iradi" suçlular olarak gördü ve artık var olmayan eski koşullar altında çalışmaya devam etmek için iyi niyetli olmalarının yeterli olacağını varsaydı (Marx, 2011: 704).

15., 16. ve 17. yüzyıllar boyunca feodalizmin tedrici çözülüşü ve mülksüzleştirme süreçleri yoluyla "özgür" kalan büyük kırsal nüfusun ilk başlarda

yeni uç vermekte olan manifaktür sistemi tarafından soğurulması mümkün olmadı. Mülksüz ve işsiz kalan bu kitle dilenci ve serseri oldu, gittikçe yoksullaştı. Toplumsal bir güvenlik sorunu haline gelen bu kitle ile mücadele edebilmek adına Avrupa’da 15. ve 16. yüzyıllarda “kanlı şiddet yasaları” çıkarıldı. Bu kitlenin, “eğitimi, gelenekleri ve alışkanlıkları” ile KÜT’ün gereklerini “apaçık doğa yasalarıymış” gibi görececek şekilde yeniden biçimlendirilmeleri gerekiyordu. Ancak bu yeniden dizayn süreci basitçe rızaya dayalı iradi bir süreç olmanın çok ötesine geçerek fiziki zora dayalı kanlı bir disiplin süreci olacaktı:

Böylece, mülklerinden zorla sürülüp çıkarılan ve serseriliğe mahkûm edilen kır nüfusu korkunç bir terör aracı olarak yararlanılan yasalar altında kırbaçla dövülmek, kızgın demirle dağlanmak ve her türlü işkence altında inletilmek suretiyle ücretli çalışma sisteminin zorunlu kıldığı disipline alıştırdı (Marx, 2011: 707).

Devlet eliyle yürütülen bu kanlı disiplin süreci sonucunda “ayak takımı” zorla proleter sınıf haline getirildi:

Özgür ve korunmasız proleterin zor yoluyla yaratılışını, *onu ücretli işçiye dönüştüren kanlı disiplini*, emeğin sömürülme derecesiyle birlikte sermaye birikimini polisiye önlemlerle artıran devlet müdahalelerini gördükten sonra şu soru gündeme geliyor: Kapitalistler ilk olarak nerede ortaya çıktı? (Marx, 2011: 711). [vurgu bana ait]

İlksel birikim farklı tarihsel ve coğrafi bağlamlarda farklı şekillerde tezahür etti. Avrupa’nın modern kapitalist devletleri, devlet borçlarını, modern vergi sistemini, korumacılık sistemini ve sömürge sistemini sistematik bir bütün olarak ilksel birikim için kullandı. Böylece KÜT tabanlı sermaye birikimi kimi zaman finansal araçlarla, diğer zamanlarda saf zor aracılığı ve devlet dolayımıyla “yapay” olarak hızlandırıldı. O halde zor, sermaye birikim sürecine dışsal, salt sömürge ülkelerde uygulamaya konan bir teknik olmanın çok ötesindedir. Zor, sermaye birikim süreci uğraklarının her birinde devletin önemli roller üstlendiği bir biçimde devreye sokulur. Zor, sermayenin salt ekonomik değil toplumsal yeniden üretiminin merkezinde yer alır. İlksel birikim gerek merkez kapitalist ülkelerde feodalizmden kapitalizme geçiş sırasındaki süreci hızlandırmak gerekse de sömürge coğrafyalarda kapitalist olmayan üretim tarzlarının zor yoluyla ortadan kaldırılması için kullanıldı:

İlk birikimin farklı uğrakları, şimdi, az çok bir zaman sırası izleyerek, özellikle İspanya, Portekiz, Hollanda, Fransa ve İngiltere’ye dağılmış bulunuyor. Bunlar, 17. yüzyılın sonunda İngiltere’de sömürge sistemini, devlet borçları sistemini, modern vergi sistemini ve korumacılık sistemini içine alan sistematik bir bütün oluşturur. Bu yöntemler, sömürgecilik sisteminde olduğu gibi, kısmen en kaba zora dayanır. Ama hepsi, feodal üretim

tarzının kapitalist üretim tarzına dönüşüm sürecini uygun bir ortam yaratarak hızlandırmak ve geçiş süresini kısaltmak için, devlet zorundan yararlanmıştı. Zor, yeni bir topluma gebe olan her eski toplumun ebesidir. Zor, başlı başına bir iktisadi güçtür. (Marx, 2011: 718–719)

Böylelikle, bu çalışma için önemli bir noktaya gelmiş bulunuyoruz. İksel birikim gerçekten de feodalizmden kapitalizme geçiş aşamasında bir kere yaşanıp bitmiş bir olgu mudur? Yoksa kapitalizme içkin bir operasyon olarak varlığını sürdüren ve bugünü de anlamak için kullanılabilir bir analitik kategori midir? Şunu itiraf etmek gerekir: Marx *Kapital*'de ilksel birikimi farklı anlamlara gelecek, çelişik bir şekilde kullandı. Şöyle örnek verilebilir:

Kapitalist üretim, kendi ayakları üzerinde durabilecek hale gelir gelmez, bu ayrılmayı korumakla kalmaz, bunu giderek büyüyen bir ölçekte yeniden üretir. Dolayısıyla, sermaye ilişkisini yaratan süreç, işçiyi kendi çalışma koşullarının mülkiyetinden ayıran süreçten başka bir şey olamaz; bu, bir yandan, toplumsal geçim ve üretim araçlarını sermayeye, öte yandan, dolaysız üreticileri ücretli işçilere dönüştüren süreçtir. Demek oluyor ki, ilk birikim denilen şey, üreticileri üretim araçlarından ayıran tarihsel bir süreçten başka bir şey değildir. Bunun bir "ilk" süreç olarak görünmesi, sermayenin ve sermaye ile uyuşan üretim tarzının tarih öncesi dönemini oluşturmasından ileri gelir (Marx, 2011: 687).

Bu alıntıdan da görülebileceği üzere, kapitalist üretim bir kere kuruldu mu ölçөгünü sürekli artırarak kendini yeniden üretir. Öte yandan bu süreç işçiyi üretim aracından ayıran ve bu şekilde onu ücretli emeğe ve üretim aracını sermayeye dönüştüren süreçtir. Marx bunu söylemekle birlikte bunun tarihi bir süreç, “ilk süreç” olarak sermayenin “tarih öncesine” ait olduğunu söyler. Burada açık olmayan bir durum söz konusudur. Eğer, ilksel birikim üreticiyi üretim aracından koparan ve böylelikle onu meta olarak emeğini satan özgür bir birey haline getiriyor ve bu şekilde sermaye ilişkisini yaratıyorsa, nasıl olur da “sermayenin tarih öncesine” ait olabilir? Zira zikredilen süreç üretim ilişkileri içinde sürekli ve sürekli yeniden var edilir. Öyle ki bu durum KÜT'ün varlığının ön koşuludur.

Yine de bu çelişkili açıklamaların anlaşılır bir tarafı olabilir. Perelman (2000: 30–33)'in savına göre Marx'ın esas gayesi kendi çağının “olgunlaşmış” kapitalist üretim ilişkilerinin ve onun teorisi olarak “klasik ekonomi politiğin” eleştirisidir. Sömürünün merkezinde ilksel birikim değil; meta, özel mülkiyet, arz talep, artık değer gibi kapitalizmin içsel eğilimleri bulunmaktadır. Sorunun temelinde yatan şey “istisnai” bir birikim biçimi olarak ilksel birikim değil; kapitalizmin günlük, normal, olağan işleyiş mekanizmalarıdır. Marx, ilksel birikimi, kapitalizmin hâkimiyet kurma sürecinin “kanlı tarihi” olarak görmekle birlikte asıl yapmak istediği şey “iktisadi ilişkilerin sessiz baskısını” ifşa etmektir. İşte bu nedenle,

Marx kapitalizmin analizinde ilksel birikimin gölgede kalmasından rahatsızlık duymadı. Ona göre bir üretim tarzı olarak kapitalizm, gelişmiş halinde kendi “doğal yasaları” dolayısıyla belki de ilksel birikim döneminden daha yoğun bir sömürü ilişkisi kurmuştur:

...*İktisadi ilişkilerin sessiz baskısı* kapitalistin işçi üzerindeki kesin egemenliğini tamamlar. Gerçi, iktisat dışı, dolaysız zora yine başvurulur, ama yalnızca istisnai olarak. İşlerin normal akışı sırasında işçi ‘üretim doğa yasaları’na, yani kapitalist üretimin kendi mekanizması ile yaratılan, güvence altına alınan ve ebedileştirilen sermaye bağımlılığına terk edilebilir (Marx, 2011: 707). [vurgu bana ait]

O halde Marx, *Kapital*'de sermayenin doğası ile ilgili bir keşfe çıkmıştır. Temel derdi, sermayenin ne olduğunu içsel bağlantıları yoluyla ortaya koyabilmektir. Marx, *Kapital*'de Edward Gibbon Wakefield'ı (1796-1862) izleyerek sermayenin doğası ile ilgili önemli bir “sırrı” keşfettiğini ileri sürer. Edward Gibbon Wakefield, varlıklı bir ailenin kızını kaçırma suçundan Newgate Hapishanesi'nde yatarken burada Avustralyalı mahkûmlarla tanışır, sömürgelemlerle ilgili seyahat yazıları, dergi ve gazetelerden yararlanarak “modern sömürgeleştirme teorisi”, KÜT ve Avustralya ile ilgili önemli fikirler geliştirir ve kitaplar yazar (Perelman, 2000: 325). Wakefield sömürgeleştirme üzerine düşünürken aslında anavatandaki kapitalist ilişkiler ile ilgili temel önemde bir gerçeği keşfeder. Wakefield'a göremevcut tüm sermaye araçlarını -para, hammadde, makine vb.- Avustralya'ya götürseniz bile eğer orada kendi emeğini özgür iradesi ile satacak emekçiler bulamazsanız kapitalist olamazsınız. Bu basit çıkarım sermayenin doğası ile ilgili çok önemli bir gerçeği ifşa eder. Wakefield, “*sermayenin bir şey olmayıp, şeylerin aracılığı ile kişiler arasında kurulan toplumsal bir ilişki olduğunu keşfetmişti*” (Marx, 2011: 733).

Böylece, üretim ve geçim araçlarının kendi başlarına sermayeyi oluşturmak için yetmediği gerçeği ortaya çıkar. Bu araçlar “işçinin sömürülmesine ve boyunduruk altına alınmasına hizmet eden araçlar haline geldikleri zaman” sermayeye dönüşürler. Tersinden söylersek, işçi üretim aracının sahibi olduğu ve kendi geçimliliğini sağlayabildiğinde ücretli emeğe dönüşmesi için hiçbir zorunluluk yoktur. Böylesi bir durumda ise kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesi imkânsızdır. Bu nedenle, üretim aracının sahibi, kendi kendine yeterli, özerk küçük üreticinin mülksüzleştirme yoluyla ücretli emeğe dönüşmesi zorunludur. Sermaye, basitçe bir zenginlik ya da kâr birikimi değil; mülkiyet ilişkilerini dönüştüren tarihsel olarak özgül bir toplumsal ilişki biçimidir: “*Kapitalist üretim ve birikim tarzı, dolayısıyla aynı zamanda kapitalist özel mülkiyet, kişinin kendi emeğine dayanan özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasını, yani işçinin mülksüzleştirilmesini gerektirir*” (Marx, 2011: 740).

Sermaye basitçe zenginlik, birikim ya da maddi servet değil; bir toplumsal ilişki ise şu soru gündeme gelir: Eğer ilksel birikim, üreticinin üretim aracından koparak, mülksüzleşerek ücretli emek haline gelmesi ve sermaye ilişkisini kurması olarak anlaşılıyorsa nasıl olur da tarihsel olarak özgül bir olgu olarak anlaşılabilir? Başka bir deyişle, eğer sermaye ilişkisi KÜT'e içkinse ve her gün yeniden ve yeniden üretiliyorsa ilksel birikimin tek seferliğinden söz edilebilir mi? Marksistler içinde özellikle son dönemde bu soruya olumsuz yanıt veren çok oldu.² Örneğin Harvey, sermaye ilişkisinin temel bir unsuru olarak “mülksüzleştirme yoluyla birikimin” kapitalizmin her döneminde, merkez kapitalist ülkelerden çevre kapitalist ülkelere her yerde uygulandığını savunur. Örneğin, 1970'lerin sonundan itibaren neo-liberal kapitalizm özelleştirmelerden kentsel dönüşüme, fikri mülkiyet haklarından sosyal güvencelerin ortadan kaldırılmasına tohum patentlerinden petrol savaşlarına kadar her alanda “kamusal mülkler” mülksüzleştirme yoluyla şirket mülkiyetleri haline gelmektedir (Harvey, 2004).

İlksel birikimin sürekliliği argümanını güçlendiren önemli bir olgudan söz edilebilir. Bu, kapitalist toplumsal ilişkiler içinde üreticilerin sürekli olarak üretim araçlarından “özgürleşmesidir.” Bu özgürleşme sürecini feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinde yaşanıp bitmiş bir süreç olarak görmek bir yanılgıdır; zira emeğin kapitalist sömürsü sermaye ilişkisinin varlığı açısından bir ön koşuldur. Başka bir deyişle, kapitalist toplumsal ilişkiler üreticinin sürekli olarak üretim araçlarından kopmasını önvarsayar (Bonefeld, 2001: 2–3). İlksel birikim, kapitalist toplumsal ilişkileri önceleyen tarihsel bir dönem değil; kapitalist yeniden üretimin ve ücretli emeğin kuruluşu anlamına gelmektedir (Bonefeld, 2001: 5).

İlksel birikimin kapitalizme için bir zorunluluk olduğu Polonya kökenli Alman Marksist teorisyen ve devrimci Rosa Luxemburg (1871-1919) tarafından da savunulur. Luxemburg'a göre kapitalist yeniden üretim, artı değeri gerçekleştirebilmek için kapitalist ve işçiden başka meta satın alıcısı olarak köylülere ve bağımsız küçük üreticilere ihtiyaç duyar. Bununla birlikte kapitalist olan ve olmayan üretim arasındaki mübadele ilişkisi çoğu zaman ekonomik olarak çözülemez. Devreye, -ilksel birikim olarak adlandırılan- ordu ve siyasal şiddet girer. Bu noktada Luxemburg'un katkısı sermayenin yeniden üretimi için ekonomi-dışı ilişkilerin zorunluluğunun altını çizmesidir. Mademki sermayenin yeniden üretimi salt sözde ekonomi alanında gerçekleşmez ve ekonomi-dışı ilişkileri ön varsayar, o halde ilksel birikim bir kerelik ve bir yerlik bir olgu olmayıp esasında kapitalizme içkindir ve süreklidir (De Angelis, 2001: 3). Üreticinin üretim araçlarından ayrılması tarihsel olarak belirli bir döneme özgü olmayıp bugün de gerçekleşen bir olgu ise ilksel birikim ile çağdaş birikim süreçleri arasında ancak

² İlksel birikimin sürekliliği argümanını savunanlar için bkz. Bonefeld, 2001; De Angelis, 2001; Harvey, 2012; Perelman, 2000.

ayrılığın gerçekleştiği koşullar ve formlar açısından bir farklılık olabilir (De Angelis, 2001: 6).

2. 18 BRUMAIRE VE BONAPARTİZM

Marx'ın *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire*'i (1869)³ bu çalışma için dört bakımdan anlamlıdır. *Birincisi*, Marx'ın bu kitapta devlet teorisi ve politik temsil biçimleri ile ilgili *Komünist Manifesto* (1848), *1859 Ekonomi Politikinin Eleştirisine Katkı Önsöz* (1859) ve *Kapital*'in üç cildinde öne sürdüğü görüşlerden önemli ölçüde farklı görüşler ileri sürmesidir (Jessop, 2007: 84). Sözü edilen eserlerden türetilen ve sözde ekonomik alt-yapının dolaylı olarak politik üst yapıyı belirlediğine dair Ortodoks ekonomist Marksist görüşlere karşı, *18 Brumaire*'de siyasetin basitçe ve doğrudan ekonominin yansıması olmadığı, bunlar arasında karşılıklı karmaşık etkileşimler olduğu, vurgusu hakimdir. *İkincisi*, devlet teorisi alanında *Komünist Manifesto*'da zikredilen devletin “*burjuva sınıfının ortak işlerini yöneten bir kuruldan başka bir şey olmadığı*” (Marx ve Engels, 2015: 43) yolundaki araçsal kavramsallaştırmasından farklı olarak -ve belki de bu formülasyon ile taban tabana zıt bir şekilde- devletin özgül konjonktürlerde sınıflardan “bağımsız” hale gelebileceği bir tablo çizilmiştir. Bu bakımdan Bonapartizm kavramı sınıfsal güç ilişkilerindeki dengenin neticesinde devletin bir hakem olarak bağımsızlaşabildiği özgül bir siyasal rejimi ifade eder. *Üçüncüsü*, *18 Brumaire* sınıfsal ve politik güç dengeleri, siyaset sahnesi, siyasal rejimler, siyasal temsil biçimleri ve bunların toplumsal tabanları arasındaki ilişkileri incelikli bir şekilde sergilemesi açısından erken dönem bir siyaset sosyolojisi çalışması olarak görülebilir. Marx, *18 Brumaire*'de farklı soyutlama düzeyleri ile farklı somutlama düzeyleri arasında çaprazlama ilişkiler kurarak, belirli bir konjonktüre özgü ampirik analizler yaparak “modern demokraside sınıf siyaseti biçimlerinin analizini” yapar (Carver, 2004: 109). *Dördüncüsü*, belki de pek ele alınmadığı biçimiyle *18 Brumaire*, toplumsal düzen, güvenlik ve siyasal/sınıfsal güç ilişkileri arasında önemli bağlantılar kurmaktadır.

18 Brumaire, zorunluluk ve olumsuzluklar ile dolu tarihte olan şeylerin nasıl olup da gerçekleştiğine dair tarihsel materyalist bir okuma örneğidir. Görünen ile gerçek arasındaki “perde”yi ortadan kaldırmayı amaçlayan, tarihsel ve siyasal sahnenin gerisinde neler yaşanıp bittiğine dair bir fikir egzersizidir. Marx, *18 Brumaire*'de “tek adam” tarihçiliği ya da siyaset bilimciliği yapmaz; o tek adamı ortaya çıkaran koşulların toplumsal analizine girişir. Söz konusu olan tarihin bir

³ 18 Brumaire 'in ilk baskısı 1852 yılında New York'ta Marx'ın yoldaşı Joseph Weydemeyer'in çıkardığı *Die Revolution* [Devrim] adlı derginin ilk sayısı olarak yayınlandı. Ancak bu baskının çok az sayıda nüshası Avurpa'ya ulaşabildi. Bunun üzerine çalışma 1869 yılında Hamburg'da ikinci baskısını yaptı. Marx, ikinci baskı için kimi değişiklikler yaptı ve bir ön söz yazdı. Literatürde çalışmanın genel olarak bu versiyonu biliniyor ve Türkçe dahil çeşitli dillerdeki çeviriler bu versiyondan yapılıyor (Marx, 2016b: 10).

ironisi olarak kendi deyimiyle “hiçbir şey olmayan” bir adamın nasıl olup da “her şey” olabildiği sorusunun cevaplanabilmesidir. Marx, söz konusu kişiyi konjonktürel ve toplumsal bağlamına yerleştirerek bu sırrı çözer. Marx (2016b: 12)’ın *18 Brumaire*’de neyi başardığını kendi ağzından öğrenelim: “*Bense, Fransa’daki sınıf mücadelesinin, sıradan ve gülünç bir kişiliğin kahraman rolünü oynamasını mümkün kılan koşulları ve ilişkileri nasıl yarattığını gösteriyorum.*”

Görülebildiği üzere Marx, konjonktürel siyasal eylemi anlamlandırmak için toplumsal koşulları ve ilişkileri kullanır. Ancak, başlangıçta önemli bir felsefi-politik sorunu çözmesi gerekir. Siyasal eylem, belirli bir tarihsel, teknolojik ya da ekonomik belirlenimcilik ya da bir çeşit teleoloji sonucu mu meydana geliyordu?⁴ –daha sonra yapısalcılık-tarihsicilik ve iradecilik tartışması ile Marksizme musallat olacak- özne-yapı gerilimine dair önemli bir soru -Marx’ın böylesi önemli bir konuda uzun uzadıya yazması beklenebilirdi. Ancak Marx öyle yapmaz. Bu soruna basit ancak derinlikli bir çözüm getirerek, analizlerini geliştirmeye koyulur: “*İnsanlar tarihlerini kendileri yapar; ama onu özgür iradeleriyle değil, kendi seçtikleri koşullar altında değil, dolaysız olarak önlerinde buldukları, verili, geçmişten devrolunan koşullar altında yaparlar.*” (Marx, 2016b: 19).

Marx, *18 Brumaire*’de, ekonomik çıkarlar ile toplumsal tabanlar arasında belirli ilişkiler kurar. Genel sermayenin tikel sermaye fraksiyonlara bölündüğünü, bunların maddi çıkarları arasında çakışmalar olabileceği gibi çatışmalar da olabileceğini belirtir. Ancak sermaye fraksiyonunun politik pozisyonu salt ekonomik-korporatif çıkarları tarafından belirlenmez; her zaman bundan daha fazlasıdır. Ortodoks Marksizm’in öne sürebileceği şekilde tek yönlü bir ekonomik ya da saf teknolojik determinizmden ziyade, sınıf siyaseti formlarının ve bunların sonuçlarının değişen güç dengelerine bağlı olarak kompleks, çelişkili ve olumsal olduğunu göstermektedir (Carver, 2004: 118). Bu bakımdan Marksist bir siyaset bilimi için yol gösterici bir metin olarak görülebilir. Dönemin iki önemli sermaye fraksiyonu, büyük toprak sahiplerini temsil eden “Meşruiyetçiler” [*Légitimiste*] ve mali aristokrasi ile sanayi burjuvazisinin sözcülüğünü yapan Orleancılar [*Orléanist*] dir.⁵ Bu iki fraksiyon “maddi varlık koşulları” kadar kişisel kanı, duygu,

⁴ Marx’ın pozitivizmin ve belirlenimciliğin farklı varyantları ile hâkim olduğu bir dönemde yazdığını unutmayalım.

⁵ Marx, 1789 Fransız Devrimi’nin beşiği olması hasebiyle özel bir ilgiyi hak eden, sınıf mücadelelerinin politik biçimlerinin yoğun bir şekilde gözlendiği Fransa’daki gelişmeleri ele alır. Fransız burjuvazisi 1789 Devrimi’nde, ekonomik, politik, hukuki ve sosyal ayrıcalıklarından vazgeçmek istemeyen Fransız aristokrasisine ve feodal güçlere karşı kendi çıkarını tüm ulusun çıkarı olarak göstererek geniş bir halk kitlesinin yardımıyla alaşağı etmişti. Burjuvazinin en radikal temsilcileri Jakobenlerin tasfiyesinden sonra Napolyon Bonaparte 1799 yılında bir hükümet darbesi ile iktidarı ele geçirerek 1804 yılında imparatorluğunu ilan etti ve I. Napolyon adını aldı. Sürekli savaşlarla içeride iktidarını sağlamlaştırmaya çalışan I. Napolyon dışarıda yenik düşünceler içerideki iktidarından da oldu. I. Napolyon’dan sonra iktidar büyük toprak sahiplerinin çıkarlarını temsil eden Bourbon Hanedanı’na geçti. 1815-1830 yıllarını kapsayan bu iktidar dönemi

yargı, dünya görüşü vb.'nin belirlediği bir dizi düşünsel [*ideational*] faktör tarafından da birbirinden ayrılıyordu. Böylesi bir analiz, Marksizm içinde “daha az indirgemeci”, “daha az şematik” bir okumayı mümkün kılar (Carver, 2004: 115). Marx (2016b: 57–58)’ın ağzından:

Bourbon’lar döneminde, kendi din adamlarıyla ve uşaklarıyla birlikte *büyük toprak mülkiyeti* hüküm sürüyordu; Orleans’lar döneminde ise, maiyetindeki avukatlar, profesörler ve dalkavuk hatiplerle birlikte yüksek finans çevreleri, büyük sanayi ve büyük ticaret, yani *sermaye*. Meşruiyetçi krallık, yalnızca, toprak beylerinin soydan gelen egemenliklerinin siyasi ifadesiydi; benzer şekilde, yalnızca, sonradan görme burjuvaların zorla ele geçirilmiş egemenliklerinin siyasal ifadesiydi. Dolayısıyla, bu hizipleri birbirlerinden ayrı tutan, sözde ilkeler değil, maddi varlık koşulları, mülkiyetin iki farklı türü, kent ile kır arasındaki eski karşıtlık, sermaye ile toprak mülkiyeti arasındaki rekabetti. Aynı zamanda eski anıların, kişisel düşmanlıkların, korkuların ve umutların, ön yargıların ve yanlısamaların, düşünme tarzlarının ve yaşam görüşlerinin bütün bir üstyapısı yükselir.

Bir diğer önemli nokta, maddi toplumsal konumlar ile bunların politik temsili arasında bir boşluk olduğunun ilanıdır. Başka bir deyişle, sınıfsal pozisyon *ipso facto* politik pozisyon haline gelmez. Belirli bir toplumsal tabanın çıkarı ve dünya görüşü ancak organik aydın ve ideolojik aygıtlar yoluyla siyasal ifadesini bulabilir. Bu anlamda bir sınıf ile onun sözcüleri arasındaki ilişkinin “mekanik” ve tek yönlü bir “yansıma” ilişkisi şeklinde cereyan etmediği ortaya çıkmaktadır (Eroğul, 2013: 139). Konjonktürel gelişmeler içinde burjuvazinin kendisi ve sözcüleri arasındaki temsil ilişkisi kopmuştu:

Parlamento partisinin iki büyük hizbine ayrışmasının ve bu hiziplerin her birinin kendi içlerinde ayrışmasının ötesinde, parlamentodaki Düzen partisi, parlamento *dışındaki* Düzen Partisi’yle ayrı düşmüştü. Burjuvazinin sözcüleri ile yazarları, kürsüsü ile basını, kısacası burjuvazinin ideologları ile burjuvazinin kendisi, temsilciler ve temsil edilenler, birbirlerine yabancılaşmıştı ve artık birbirlerini anlamıyordu (Marx, 2016b: 126).

“Restorasyon” dönemi olarak adlandırılır. Bu iktidarın savunucuları “Meşruiyetçiler” [*Légitimiste*] olarak adlandırıldı. Bu dönemde iktidarın merkezinden dışlanan mali aristokrasi ve sanayi burjuvazisi halk ayaklanması yardımıyla 1830 yılında Bourbon Hanedanı’nı devirdi. Bu dönemde de Mali aristokrasinin çıkarlarını gözeten Orleans Hanedanı başa geçti, Louis-Philippe kral oldu. 1830-1848 arası dönem “Temmuz Monarşisi” olarak adlandırılır. Bu dönemin organik aydınları Orleanlılar [*Orléanist*] olarak isimlendirildi. 1848 Şubat Devrimi, Louis-Philippe’in krallığına son verdi ve Fransa’da İkinci Cumhuriyet dönemini başlattı. Marx, 1850 yılında yazdığı *Fransa’da Sınıf Mücadeleleri (1848-1850)* ile bu dönemdeki siyasal gelişmeleri ele aldı. Bu dönemde halkoyu ile Cumhurbaşkanı seçilen Louis Bonaparte, 2 Aralık 1851’de *coup d’état* ile iktidarı ele geçirdi, III. Napolyon adını alarak Fransa’nın İkinci İmparatorluk dönemini başlattı. İşte Marx, *Louis Bonaparte’in 18 Brumaire*’ini bu darbe üzerine yazmaya koyuldu.

Marx, *18 Brumaire*'de güç dengelerinin konjonktürel konfigürasyonuna göre, sınıf-ıçi ve sınıflar arası ilişkileri, sınıf fraksiyonları, bunlar arasındaki mücadeleler ve koalisyonlar üzerinden değerlendirir. 1848 Şubat Devrimi'nin arkasındaki güç "hanedancı muhalefet, cumhuriyetçi burjuvazi, demokratik cumhuriyetçi küçük burjuvazi ve sosyal demokrat işçiler" olmuştur (Marx, 2016b: 28). Devrimin görünürdeki amacı mali aristokrasinin belirleyiciliğinin azaltılması ve burjuvazinin diğer fraksiyonlarının etkisini artırabilmektir. Ne ki, mali aristokrasiyeye karşı kitlesel üstünlüğü nedeniyle proletaryayı yanına alan Fransız Burjuvazisi, kısa süre içinde proletaryanın "radikal" istekleri nedeniyle tedirgin oldu. Proletarya, yeni ilan edilen İkinci Cumhuriyet'i bir "sosyal cumhuriyet" olarak ilan etmişti. Bununla birlikte, sınırlı politik amaçlara sahip burjuvazi toplumsal olarak radikal bir Cumhuriyet projesine izin veremezdi:

Louis-Philippe'in burjuva monarşisinin yerine yalnızca burjuva cumhuriyeti geçebilir; yani kralın adı altında burjuvazinin sınırlı bir bölümü hükmettiyse, şimdi, halk adına, burjuvazinin bütünü hükmedecektir. Paris proletaryasının talepleri, icaplarına bakılması gereken ütopyacı saçmalıklardır (Marx, 2016b: 29-30). [vurgu bana ait]

Radikal bir sosyal cumhuriyet talebi ile haziran ayında ayaklanan proleter sınıf karşısında siyaset sahnesinin tüm oyuncularını buldu. Mevcut toplumsal düzeni savunan farklı sınıf ve partiler açıkça bir güvenlik sorunu olarak gördükleri ve "içerideki düşman" olarak ilan ettikleri proletarya tehdidi karşısında birleşerek bir sosyo-politik blok olarak Marx'ın deyimiyle *Düzen Partisi*'nde buluştular. "Haziran isyancıları" işte bu *Düzen Partisi* unsurları tarafından yenilgiye uğratıldı. Ancak yenilgileri çok önemli bir gerçeği gösterdi: Avrupa gündeminde artık cumhuriyet ve monarşi seçeneklerinden başka bir üçüncü seçenek daha vardır: Proletaryanın kendi siyasal projesi farklı bir alternatif olarak tarih sahnesine çıkmıştır:

Haziran günleri sırasında, tüm sınıf ve partiler, *anarşinin*, sosyalizmin, komünizmin partisi olarak gördükleri proleter sınıfa karşı, *Düzen Partisi*'nde birleşmişti. Toplumu, "*toplum düşmanları*"ndan "kurtarmış"lardı. Eski toplumun replikleri olan "*mülkiyet, aile, din, düzen*"i ordularının içinde parola olarak dağıttılar....(Marx, 2016: 32) [vurgu orijinalde mevcut]

Burjuvazi hem Restorasyon döneminde hem de Temmuz Monarşisi döneminde keskin bir şekilde hiziplere bölünmüştü. İlk dönemde büyük toprak sahibi Meşruiyetçiler, ikinci dönemde Mali aristokrasinin ticaret ve sanayi burjuvazisi egemenliklerini paylaşmaya yanaşmıyordu. Başka bir deyişle, bu dönemlerde burjuvazi siyasal olarak bölünmüştü. II. Cumhuriyet ile birlikte ise burjuvazi bir bütün olarak *Düzen Partisi* altında birleşince, siyasal değil toplumsal olarak, tüm sınıflara karşı burjuva sınıfı olarak hareket edebilme yeteneği kazandı.

Cumhuriyet, “sınıf egemenliğinin anonim biçimi” olarak işlev gördü (Marx, 2016a: 128). Böylece Cumhuriyet burjuvaziyi birleştirmiş ve “daha sınırsız ve katı bir egemenlik” kurmasını sağlamıştı:

Böylesi bir egemenlik zaten yalnızca parlamenter cumhuriyet biçimi altında kurulabilirdi, çünkü Fransız burjuvazisinin iki büyük bölümü, ancak bu biçim altında birleşebilir, sınıflarının ayrıcalıklı bir kesiminin rejimi yerine, kendi sınıflarının egemenliğini ancak bu biçim altında gündeme sokabilirlerdi (Marx, 2016: 60).

Gelgelelim, Cumhuriyet rejimi burjuvazi için dikensiz gül bahçesi değildi. Bir sınıf olarak özgürce hareket edebilmelerinin bedeli, diğer sınıflara da- en azından görünürde- aynı imkânı tanımak zorunda kalmış olmasıydı. Bu şu anlama geliyordu: burjuva hegemonyasının tesisi için sürekli olarak diğer sınıflara ekonomik, politik, ideolojik liderlik yapabilme yeteneğinin varlığı. Bu elbette kendiliğinden gerçekleşecek bir olgu değildi ve güçlü ideolojik-politik donanımın varlığını gerektiriyordu. Bunun yapılamadığı durumlarda burjuva hegemonyası için önemli bir potansiyel tehlike söz konusuydu. Bu durum burjuvazinin liderlik konusunda kendisini yetersiz hissetmesine ve diğer sınıflarla uğraşma işini *Ancien Régime*'de olduğu gibi başka güçlere bırakma arayışına neden oldu. Burjuva parlamenter sistem içinde hep var olan diktatörlük eğilimleri işte bu zayıflık ile ilişkilidir. Darbe öncesinde Fransız burjuvazisi toplumu yönetme yeteneğini yitirmişti (Eroğul, 2013: 139):

Cumhuriyetin, siyasal egemenliklerini tamamlasa bile, aynı zamanda egemenliklerinin toplumsal temelini altını oyduğunu onlara içgüdüleri öğretmişti; çünkü boyunduruk altına alınmış sınıfların karşısına artık dolaysız biçimde, tacın perdeleyiciliği olmadan, kendi aralarında ve krallıkla yürüttükleri ikincil mücadelelerle ulusun ilgisini yönlendiremeden çıkmak ve o sınıflarla bu koşullar altında mücadele etmek zorundaydılar. Kendi öz sınıf egemenliklerinin saf koşullarından çekinmelerine ve aynı egemenliğin geçmişteki tamamlanmamış, daha az gelişmiş ve tam da bu nedenle daha az tehlikeli biçimlerine özlem duymalarına yol açan şey, zayıflık duygusuydu (Marx, 2016b: 60).

Bonapartizm, “istisnai” bir siyasal rejim biçimi olarak böyle bir zayıflığın ürünü olarak ortaya çıktı. Burjuva parlamenter sistem, burjuva sınıf liderliği altında hegemonyanın organik dolaşımı anlamına geliyorsa, Bonapartizm, bu dolaşımın çeşitli ekonomik, politik, ideolojik engeller nedeniyle dolaşımının imkânsız hale geldiği bir momentte ortaya çıkar. Burjuva sınıfının, politik temsilcileri (siyasi partiler ve organik aydınlar) ile bağlarının koptuğu bu nedenle toplumsal formasyon içinde liderlik görevini yerine getiremediği; ancak aynı şekilde proletaryanın da politik güçsüzlüğü nedeniyle sınıflar arası “denge”

halinde, devlet ve devlet yöneticileri toplumsal sınıflardan bağımsızlaşmasına idari, askeri ve polis aygıtlarına dayanarak sınıfsal hakemlik rolü üstlenir. Bu görünüşteki hakemlik görevi esasında burjuvaziye rağmen, burjuva tahakkümünü güvence altına alır:

Eğer göstermiş olduğum gibi *parlamentar Diizen Partisi* huzur talebiyle yaygara kopararak kendisini hareketsizliğe mahkûm ettiyse, toplumun diğer sınıflarına karşı yürüttüğü mücadele kendi rejiminin, parlamenter rejimin tüm koşullarını kendi elleriyle yok ederek, burjuvazinin siyasal egemenliğini, burjuvazinin güvenlik ve varlığı açısından katlanamaz ilan ettiyse, *burjuvazinin parlamento dışındaki kitlesi* de, güçlü ve sınırlandırılmamış bir iktidarın koruması altında, güven içinde özel işlerinin peşine düşebilmek için, cumhurbaşkanına yaltaklanarak, parlamentoya hakaret ederek, kendi basınına kaba ve kötü davranarak, Bonaparte'ı, kendi konuşan ve yazan unsurlarını, kendi politikacı ve yazarlarını, kendi konuşmacı kürsüsünü ve kendi basınına ezmeye, yok etmeye çağırdı. Egemenliğin zorluklarından ve tehlikelerinden kurtulmak için, kendi siyasal egemenliğinden kurtulmaya can attığını açıkça ilan etti (Marx, 2016: 130). [vurgu orijinalde mevcut]

Burjuva Parlamenter sistemde burjuvazinin sınıfsal-politik etkinliği ancak diğer sınıflar da özerk bir şekilde örgütlenerek siyaset yaparsa meşru hale gelebilir. Burjuvaziyi hegemonik kılan da zaten parlamenter sistemin bu özelliğidir. Bununla birlikte, diğer sınıfların-örneğin işçi sınıfının- kitlesel ve özerk bir siyasal güç haline geldiği bunalım dönemlerinde burjuvazi, sınıfsal korku ve endişelerle kendisine biçilen liderlik rolünden gönüllü olarak feragat eder ve sınıfsal çıkarının yönetmemekte olduğuna kanaat getirir. Başka bir ifadeyle, toplumsal varlığını güvence altına almak için siyasal varlığından vazgeçer. Böyle dönemlerde düzene, istikrara, mülkiyete, huzura, aileye, dine ve otoriteye müracaat ile inisiyatifi devlette cisimleşen başka güçlere bırakır. Böylelikle, burjuvazi kendisi için de riskli bir karar olarak “ehven-i şer”i tercih etmiş olur:

Dolayısıyla, burjuvazi, geçmişte “*liberal*” diye övdüklerini şimdi “*sosyalist*” diye kötülerken, kendi çıkarının, *kendi kendini yönetme* tehlikesinden kurtulmayı emrettiğini; ülkede huzuru sağlamak için her şeyden önce kendi burjuva parlamentosunun susturulmasının, kendi toplumsal iktidarının eksiksiz bir şekilde korunması için kendi siyasal iktidarının eksiksiz bir şekilde korunması için kendi siyasal iktidarının parçalanmasının zorunlu olduğunu; tek tek burjuvaların, diğer sınıfları sömürmeye ve mülkiyetten, aileden, dinden ve düzenden sorunsuz bir şekilde yararlanmaya, yalnızca, diğer sınıflar gibi kendi sınıflarının da aynı siyasal hiçliğe mahkûm edilmesi koşuluyla devam edebileceğini; cüzdanını kurtarması için, tacın ondan alınmasının ve onu koruyacak olan kılıcın aynı zamanda Demokles'in kılıcı olarak kendi kafasının üzerine asılmasının

zorunlu olduğunu itiraf ediyor (Marx, 2016b: 82). [vurgu orijinalde mevcut]

İşçi sınıfı ve burjuvazi politik olarak geri çekilince ortaya çıkan hegemonya boşluğu bürokrasinin birleştirici merkezi hiyerarşik yapısı ve devasa devlet aygıtının kurumları aracılığıyla oluşturulan siyasal tahakküm ile doldurulmaya çalışılır. Yasama etkisiz hale getirilirken devlet erki yürütmede toplanır ve “toplumu kendisine bağımlı” kılar (Marx, 2016b: 152). Marx burada Bonapartist devlet aygıtı ile sivil toplum arasında bir karşıtlık kurar. Devlet, farklı toplumsal kesimlerin karşısına “genel iyi” kavramı ile çıkarak onların tikel çıkarları hilafına hareket etmektedir. Böylece, “*her bir ortak çıkar toplumdaki hemen sökülüp alınarak daha yüksek, genel bir çıkar olarak onun karşısına çıkarıldı.*” (Marx, 2016b: 116) Marx, böylelikle burjuva sivil toplumdan özerkleşmiş gibi görünen bu büyük devlet aygıtını sivil toplumun kanını emen bir “asalak” olarak resmeder:

Devasa bürokratik ve askeri örgütlenmesiyle, kapsamlı ve yapay devlet mekanizmasıyla, yarım milyonluk ordunun yanı sıra yine yarım milyonluk bir memur ordusuyla bu yürütme gücü, Fransız toplumunun bedenini bir ağ tabaka gibi saran ve tüm gözeneklerini tıkayan bu korkunç asalak cisim, mutlak monarşi döneminde, feodal sistemin onun da yardımıyla hızlanan çöküşü sırasında ortaya çıktı (Marx, 2016b: 149).

Her ne kadar devlet bir parazit gibi toplumun tüm yaşam enerjisini sömürse de burjuvazi bu kocaman devletin kendisi için sağladığı olanaklardan şikâyetçi değildir. Burjuvazinin gerek maddi çıkarı gerekse de siyasal çıkarı bu devlet aygıtına göbekten bağlıdır. Burjuvazi bir taraftan devlet aygıtında kadrolaşarak maaş elde ederken diğer taraftan her türlü özerk siyasal organizasyona karşı devlet aygıtının kullanılmasını ve personel sayısının artırılmasını destekliyordu:

...Ama Fransız burjuvazisininin *maddi çıkarı*, tam da bu geniş ve çok koşullu devlet mekanizmasının korunmasına en sıkı şekilde bağlıdır. Kendi fazla nüfusunu buraya yerleştirir ve kar, faiz, kira ve servet meslek ücreti biçimlerinde cebe indiremediklerini devlet maaşları biçiminde tamamlar. Diğer yandan, kamuoyuna karşı kesintisiz bir savaş yürütmek ve toplumun bağımsız hareket organlarını tümüyle kesip atmayı başaramadığı yerlerde güvensizlik içinde bunları sakatlamak, felce uğratmak zorunda olduğu bir sırada, burjuvazi, *siyasal çıkarı*, tarafından, baskıyı, yani devlet iktidarının araçlarını ve personelini günden güne artırmaya zorlanıyordu (Marx, 2016b: 76–77). [vurgu orijinalde mevcut]

Yine de şunu unutmamak gerekir: Burjuva sivil toplumdan özerkleşmesine davranan devlet zorunlu olarak bir toplumsal tabana dayanıyordu. Bu anlamda Marx için devlet ve devlet erkinin kökleri her daim maddi toplumsal ilişkiler içine

gömülüdür. Bonapartist Rejim de kendi kendine referansla kurulmamıştır. Rejimin temeli Fransız toplumunun sayısal olarak en kalabalık sınıfı olan küçük köylülüğün Bonaparte'ı hem burjuvaziye hem de işçi sınıfına karşı kendilerini temsil edecek kutsal bir figür olarak görmesidir. Bonaparte'ın güvenlik, düzen, huzur ve otorite temaları Fransız köylüsünün muhafazakâr kesimlerine cazip görünmüş olmalı: “*Bununla birlikte, devlet iktidarı havada asılı durmaz. Bonaparte, bir sınıfı, üstelik Fransız toplumunun en kalabalık sınıfını, küçük çiftçileri temsil ediyor.*” (Marx, 2016b: 150)

Marx, bu noktada yine önemli bir analiz yapmaktadır. Modern kapitalist devletin özgül tarihsel bir bağlamında özgül koşulların sonucu olarak ortaya çıkan Bonapartist Rejim, zorunlu olarak bir toplumsal güce dayanmak zorundadır. Bu güç, sahip olduğu genel oy hakkı dışında politik olarak hiçbir enstrümana sahip olmayan ve hiçbir şekilde özerk bir siyasal özne haline gelememiş küçük köylülüktür. Fransa'da küçük köylülük birbirlerinden yalıtık bir şekilde yaşamakta ve geçimlerini sahip oldukları küçük topraklar aracılığı ile sağlamaktadır. Küçük çiftçiler arasındaki bağlantısızlıklar onları belirli bir siyasal örgütlenmeden alıkoyar ve “bir çuval patatesin bir patates çuvalı oluşturmaya benzer şekilde” salt “iktisadi varlık koşullarının” aynı olması dolayısıyla bir sınıf oluştururlar (Marx, 2016b: 151). Bununla birlikte, aralarında “*hiç bir birliktelik, hiçbir ulusal bağ, hiçbir siyasal örgütlenme yaratmaması ölçüsünde, bir sınıf oluşturmazlar.*” (Marx, 2016b: 152) Kendi kendisini temsil edemeyen küçük köylülük, başkaları tarafından temsil edilmek zorundadır. Onlara sınıfsal olarak sahip çıkacak temsilci, bir “efendi” bir “otorite”, kadir-i mutlak bir güç olarak görünmelidir (Marx, 2016b: 151–152).

Marx, *18 Brumaire*'de anayasal hakların büyük oranda burjuva toplumu güvence altına alınmak için verildiğini söyler. “Halkların Baharı” sonucu ortaya çıkmış, II. Cumhuriyetin 1848 tarihli anayasası bile liberal haklara sıkı bir şekilde sınırlamalar getirmiştir. Marx'ın temel eleştirisi anayasal hakların esas olarak burjuvazinin kullanımına sunulduğu, diğer sınıflar açısından bu hakların pratik kullanımının “kamu güvenliğini” ilgilendirdiği gerekçesiyle anayasada sürekli olarak kısıtlanmış olduğudur. Başkaları- örneğin sosyalistler- anayasaya referansla özerk örgütlenme ve propaganda haklarını kullanmaya çalıştıklarında toplumsal düzenin güvenliği açısından bir sorun teşkil ettikleri yine aynı anayasaya müracaat yoluyla açıklanmaktadır:

1848'in özgürlüklerinin vazgeçilmez genelkurmayı, yani kişi özgürlüğü, basın, konuşma, örgütlenme, toplanma, eğitim ve din özgürlüğü vb., bunları ihlal edilemez kılan bir anayasal üniforma kazandı. Yani bu özgürlüklerin her biri Fransız *citoyen*'in [yurttaşın] *mutlak* hakkı olarak ilan edilir; ama her seferinde, bu hakların, yalnızca “*başkalarının eşit hakları ve kamu güvenliği*”

tarafından ya da bireysel özgürlüklerin kendi aralarındaki ve bu özgürlüklerle kamu güvenliği arasındaki uyumu sağlayacak “yasalar” tarafından sınırlandırılmadıkları ölçüde sınırsız olduklarına ilişkin kenar notlarıyla (Marx, 2016b: 37). [vurgu orijinalde mevcut]

Anayasa, söz konusu kenar notlarını yürürlüğe sokacak ve özgürlüklerin hem birbirleriyle hem de kamu güvenliği ile çelişmesini engelleyecek *organik yasalara* atıf yapmaktadır. Bu yasalar daha sonra Marx’ın deyimiyle “düzen dostları” tarafından hazırlandı ve burjuvazinin özgürlüklerini kullanırken başkaları tarafından engellenmemesi için her türlü önlem alındı. Burjuvazi dışında “başkalarının” özgürlüklerini yoğun bir şekilde kullanması “kamu güvenliği” sorunu anlamına gelebilirdi:

‘Başkalarının’ bu özgürlüklerden tümüyle yoksun bırakıldığı ya da bunların kullanımına her biri bir polis tuzağı olan koşullar altında izin verilen yerlerde ise, bu söylenenler, her zaman anayasanın öngördüğü üzere yalnızca “*kamu güvenliği*”, yani burjuvazinin güvenliği için yapıldı (Marx, 2016b: 38). [vurgu orijinalde mevcut]

Böylece *de jure* toplumun tüm üyeleri belirli özgürlüklere sahipken ancak *de facto* burjuvazi bu özgürlükleri kullanabilmektedir. Marx (2016b: 38–39) burjuvazinin kâğıt üzerindeki özgürlükleri savunarak kendini özgürlük dostu olarak sunmaya devam edebildiğini söyler. Burjuvazinin savunageldiği özgürlükler gerçekten de “anayasal varlığını” sürdürür; ancak türlü sınırlamalarıyla ve pratik engellemeleriyle birlikte: “*Düzen Partisi, sürekli olarak, basını, dernekleri vb. tam Prusya’da olduğu kadar hedef alan ve Prusya’da olduğu gibi bürokrasinin, jandarmanın ve mahkemelerin kaba polisiye müdahaleleriyle hayata geçirilen bir “gericilikle” meşgul görünür.*” (Marx, 2016b: 57)

Yine Marx, asker sivil ilişkileri ile ilgili olarak da önemli bir tespitte bulunur. Bu tespitin bugün modern sivil-asker ilişkileri literatürü içinde büyük ölçüde kabul edildiğini ve aynı temanın sıkça tekrarlandığını hatırlatalım. Burjuvazinin her kriz anında askerlere başvurması onları rejimin “pretoryen kurtarıcıları” haline getirmektedir. Bu hem nesnel olarak böyledir hem de askerlerin sürekli kurtarıcı olarak politik yaşama müdahale etmesi, öznel olarak da kendi yönetimlerinin klasik burjuva parlamenter sisteminden daha iyi olduğu, hatta “kendi rejimlerinin en yüksek rejim” olduğu sonucunu çıkarmalarına neden olabilmektedir:

Ama Fransız toplumunun beynini ezmek ve onu susturmak için belirli aralıklarla bu toplumun tepesine yerleştirilen kışla ve açık ordugah; belirli aralıklarla yargıçılık ve yöneticilik, vasilik ve denetçilik, polislik ve gece bekçiliği yapmalarına izin verilen kılıç ve misket tüfeği; belirli aralıklarla toplumun en yüce bilgeliği ve toplumun başöğretmeni oldukları duyurulan bıyık ve asker ceketi-kışla ve açık ordugah, kılıç ve misket tüfeği, bıyık ve asker

ceketi, sonunda, kendi rejimlerini en yüksek rejim ilan ederek ve burjuva toplumunu kendisini yönetme derdinden tümüyle uzaklaştırılarak toplumu kesin olarak kurtarmalarının daha iyi olacağı düşüncesine ulaşmak zorunda değil miydi? (Marx, 2016b: 43).

3. SONUÇ

Marx'ın kapitalizmi çözümleme biçimi ampirisist değildir. Başka bir ifadeyle Marx, pozitivistin aksine ampirik görüngülerden teorik çıkarımlara ulaşmaz. Onun teorileştirmesi özellikle *Kapital*'de ampirik olanın ötesine uzanan altta yatan yapı ve mekanizmaları hedef almaktadır. Böyle olunca analizin ampirik düzeyleri kimi zaman arka planda kalmaktadır. Ancak bu Marx'ın olgularla bağına tamamen kopardığı, sözelimi bir rasyonalist ya da idealist olduğu anlamına gelmez. Nitekim yukarıda gösterildiği üzere hem *Kapital*'de hem de 18 *Brumaire*'de Marx somut-tarihi gelişmeleri ele almayı ihmal etmemiştir. Bu tarihsel gelişmeler çeşitli düzeylerde zor ve baskı içermektedir. Dolayısıyla Marx'ın kapitalizmi barışçıl bulduğu doğru değildir. Böyle görünmesinin nedeni açıkladığımız gibi Marx'ın yöntemi ile ilgilidir.

İlksel birikim, soyut çözümlerle dolu *Kapital*'de somut-tarihi düzeyde "ekonomi-dışı" bir faktör olarak zorun rolüne dikkat çeker. Marx'ın ifade ettiği gibi üretim ve geçim araçları, para ve meta otomatik olarak sermaye değildir, bunların sermayeye dönüşmesi gerekmektedir. Bunların sermayeye dönüşebilmesinin ön koşulu ise emeğini meta olarak satan kişi ile üretim ve geçim araçlarının sahibi emek satın alan kişi arasındaki mübadele ilişkisinin kurulmasıdır. Sermaye ilişkisinin bir kez kuruldu mu "otomatik pilota" bağlandığı ve ekonomik alt-yapı içinde kendisini sürekli ve sürekli yeniden ürettiği bir yanılmalıdır. Toplumsal bütünlük, salt ekonomik "alt-yapı" içinde değil; politik, ideolojik, kültürel, hukuki, dini, felsefi vb. momentleri de içerisine alacak şekilde gerçekleştirilebilir. Sermaye birikim süreci ve bu sürecin yeniden üretimi salt ekonomi alanında olup biten bir süreç değil toplumsal boyutları olan bir süreçtir. Artık değer ekonomisi alanında zora başvurmadan elde edilmesi, sermaye birikim sürecinin kendisinin zor dışı, doğal, kendiliğinden ya da barışçıl olduğu anlamına gelmez. Üretim ilişkileri daha geniş toplumsal ilişkiler içinde yeniden üretilirler. Bu nedenle ekonomik momentler, örneğin politik ya da ideolojik momentlerden bağımsız soyutlanarak ele alınırsa yanılığa düşülür.

Marx'ın ekonomist yorumlarına karşı somut analiz düzeyleri toplumsal bütünlüğün farklı momentleri arasındaki (ekonomik, siyasal, ideolojik, kültürel, hukuki vb.) karmaşık etkileşimleri gözler önüne seren sosyo-politik bir yaklaşım kapitalizme içkin zor süreçlerini daha açık bir şekilde gösterebilir. Ekonomist yorumlarda siyasal ve toplumsal süreçler sanki "alt-yapının" dolayimsız yansımaları olarak görülürken örneğin yukarıda 18 *Brumaire*'de gösterildiği üzere

siyasal sahne ile ekonomik “alt-yapı” arasındaki ilişkiler çok daha karmaşık ve giriftir. Siyasal sahnenin sınıf ilişkileri üzerinde etkili olan kendi iç mantık, işleyiş mekanizması ve dinamikleri vardır. (Jessop, 2007: 90). Siyasal sahne, toplumsal tabanlar, temsiller, olaylar, aktörler, kimlikler, çıkarlar, stratejiler arasındaki karşılıklı etkileşimin sonucu olarak şekillenmektedir. Bonapartizm kavramı güç ilişkilerinin sosyo-politik analizinin ekonomist olmayan bir biçimde yapılabilmesine olanak sağladığı ve siyasal sahnenin yeniden düzenlenmesinde zorun belirleyiciliğinin altını çizdiği için özellikle faydalıdır. Sonuç olarak toplumsal olguların ekonomist okumasının dışına çıkıldığında ve sosyo-politik süreçlerin çok boyutluluğu ve çok düzeyliliği gösterilebildiğinde zorun ister devlet ister burjuva sivil toplum kaynaklı olsun bu süreçler içinde önemli bir rol üstlendiği görülebilir.

KAYNAKÇA

Ashworth, Clive ve Christopher Dandeker (1987), "Warfare, Social Theory and West European Development", *The Sociological Review*, 35 (1): 1–18.

Avineri, Shlomo (1968), *The Social and Political Thought of Karl Marx* (London: Cambridge University Press).

Bonefeld, Werner (2001), "The Permanence of Primitive Accumulation: Commodity Fetishism and Social Constitution", *The Commoner*, 2: 1–15.

Carver, Terrell (2004), "Marx's Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte: Democracy, Dictatorship, and the Politics of Class Struggle", Baehr, Peter ve Melvin Richter (Der.), *Dictatorship in History and Theory: Bonapartism, Caesarism and Totalitarianism* (New York: Cambridge University Press): 103–127.

De Angelis, Massimo (2001), "Marx and Primitive Accumulation: the Continuous Character of Capital's Enclosures", *The Commoner*, 2 (01): 1–22.

Eroğul, Cem (2013), "Louis Bonaparte'nın 18 Brumaire'i", *Marksist Klasikleri Okuma Kılavuzu* (İstanbul: Yordam Kitap): 119–161.

Giddens, Anthony (1985), *The Nation-State and Violence* (Volume 2) (Cambridge: Polity Press).

Harvey, David (2004), *Yeni Emperyalizm* (İstanbul: Everest Yayınları) (Çev. H. Güldü).

- Harvey, David (2012), Marx'ın Kapitali İçin Kılavuz (İstanbul: Metis Yayınları) (Çev. B. O. Doğan).
- Jessop, Bob (1982), The Capitalist State: Marxist Theories and Methods (Oxford: Martin Robertson).
- Jessop, Bob (2007), State Power (Cambridge: Polity Press).
- Kant, Immanuel (1991), Kant: Political Writings (2. Baskı) (Cambridge: Cambridge University Press) (Der. H. S. Reiss, Çev. H. B. Nisbett).
- Mann, Michael (1984), "Capitalism and Militarism", Martin Shaw (Der.), War, State & Society (London: Macmillan Press): 25–46.
- Marx, Karl (2000), Karl Marx Selected Writings (2. Baskı) (New York: Oxford University Press) (Der. D. McLellan).
- Marx, Karl (2011), Kapital I. Cilt (İstanbul: Yordam Kitap) (Çev. M. Selik ve N. Satlıgan).
- Marx, Karl (2016a), Fransa'da İç Savaş (İstanbul: Yordam Kitap) (Çev. E. Özalp).
- Marx, Karl (2016b), Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i (İstanbul: Yordam Kitap) (Çev. E. Özalp).
- Marx, Karl (y.y.), Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı (4. Baskı) (Ankara: Sol Yayınları) (Çev. S. Belli).
- Marx, Karl ve Friedrich Engels (2015), Komünist Manifesto (3. Baskı) (İstanbul: Yordam Kitap) (Çev. N. Satlıgan).
- McLellan, David (1970), Marx Before Marxism (Edinburgh: Macmillan).
- Neocleous, Mark (2008), Critique of Security (Edinburgh: Edinburgh University Press).
- Neocleous, Mark (2014), War Power, Police Power (Edinburgh: Edinburgh University Press).
- Perelman, Michael (2000), The Invention of Capitalism: Classical Political Economy and the Secret History of Primitive Accumulation (London: Duke University Press).
- Shaw, Martin (1984), "Introduction: War and Social Theory", Shaw, Martin (Der.), War, State & Society (London: Macmillan Press): 1–22.

Smith, Adam (1976), *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (London, 1776) (Re-edited by Campbell, R.H. ve A.S. Skinner) (Indianapolis: Liberty Classics).